

Autopsies for the Purpose of Learning Medicine

[Bottom paragraph of p.2 continuing to top of p.3]

The law learned from the Talmud is that where financial loss is involved or even when a life may be saved (*safek piku'ah nefesh*) there is no prohibition due to disrespect to the body (*nivul ha-met*) and the inheritors [closest of kin] are not allowed to prevent [the autopsy]. It therefore becomes clear that it is not dishonorable to the corpse unless it [the autopsy] is done in order to defile or for no worthy purpose. When it is done for a necessary purpose of preventing financial loss or saving a life, there is no disrespect to the body... In our situation of dissecting the corpse in order to learn medicine for the sake of curing others it is certainly permitted. There is no doubt that it was necessary for all our ancient Rabbis who were also expert physicians to check cadavers in order to learn and acquire knowledge and they did not fear whatsoever that [they were transgressing] the prohibition of defiling the corpse.

[Bottom paragraph p.4]

From all of this we learn that if there is no intentional defilement there is no prohibition [to perform an autopsy], and even more so when the defilement is done for the living to save lives, for the lives of the public and the individual take precedence over the honor of the living [the honor of the kin that may be impaired]. The law permits anatomizing and this is not considered defilement and it is not a transgression of deriving [improper] benefit from the corpse.

[P. 10, final three paragraphs]

Conclusion: Based on all that has been stated, it appears in my humble opinion to permit autopsies for the sake of learning of medicine, and there is no desecration [of the body] and no saving oneself at the expense of his friend and no forbidden benefit [derived from the corpse]. This permission is in effect only when performing the operation for the sake of learning and without any payment to the relatives or even to the person [prior to his demise]. It is absolutely forbidden for the relatives to receive any material benefit aside from this knowledge for there is no greater defilement to the body than wheeling and dealings vis-à-vis the corpse. Even the person himself is not permitted to sell his body for use after his death for this dissecting would be a desecration to the corpse and to the living. We do not heed him [in such a case] and needless to say [we do not heed] his relatives.

In a circumstance where it is permissible to perform an autopsy for educational purposes to save lives, the dissection has to be done with the requisite honor and not haphazardly or light heartedly. One also should be careful that upon completion of the medical procedures, the corpse must be buried with all the due honor and not even the smallest part may be left unburied . . .

All this I wrote to clarify the law but not for practical implications. My prayer is that speedily the words of our prophet shall be realized: "He will swallow up death for ever and God will wipe away tears from all faces (Isaiah 25:8), the dead shall come to life and arise (Isaiah 26:19).

שו"ת משפטי עוזיאל כרך א - יורה דעה סימן כח

נתוח גוף מת לצורך לימוד חכמת הרפואה

זה ימים מספר נשאלתי מאחד מידידי אם אסור מן התורה או מתקנת רבנן לנתח את גוף המת אחרי מותו כדי להתלמד הנתוח בזהירות ודיקנות וכדי להכיר את עצם המחלה ואופן רפואתה. השואל נמק את דבריו ואמר שאם לא נמצא היתר בדבר ננעול את דלתי חכמת רפואה בפנינו שלא ירצו לקבל יהודים בבתי המדרש לחכמת הרפואה, ויש בזה משום פקוח נפש כמובן. ולכאורה היה נראה לי להתיר מטעמים שאבאר אלא שבכ"ז השיבותי לשואלי לאמור: שאלה כללית הנוגעת לכל תפוצות ישראל לא תמלט מחלוקי דעות שהללו אוסרים והללו מתירים, ולכן מוטב ששאלה כזו תוגש לפני הרבנות הראשית בירושלים וממנה תצא הוראה בכנוס גדולי ההוראה שבדורנו.

והנה כעת נזדמן לי לראות בהירחון שערי ציון (חוברת א' ב' סי' ד) שהרה"ג כמוהר"ר יהודה ליב גרויבארט נשא ונתן בהלכה זו. ומכיון שעלתה שאלה זאת על הפרק אמרתי לחוות אף אני את דעתי בדין זה להלכה ולא למעשה.

סעיף א. נתוח המת משום הפסד ממון.

בסוג' דב"ב ד' קנ"ד. אמרו: מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת, ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתתו ואינו יכול למכור בנכסי אביו, ובאו ושאלו את ר"ע מהו לבדקו. ואמר להם אי אתם רשאים לנוולו, ועוד סימנים עשויים להשתנות לאחר מיתתו. ואמרו שם בגמרא אי אמרת לקוחות מערערי אמאי שתקי לימרו ליה אנן זוזי קא יהבינן לנוול ולינוול, והתוס' (שם בד"ה זוזי יהבינן) כתבו: אבל יורשים אינם רשאים לנוולו בשביל הירושה, דלאו מידי יהבי, ועוד שהוא קרובם. ומדבריהם למדנו דקרובים אינם רשאים לנוולו אף על גב שמפסידים ירושתם על ידי זה וכל שאינו קרוב מותר לנוול את המת משום הפסד ממון. והיכא דאיכא הפסד ממון ממש ולא רק מניעת ירושה לתירוץ קמא דתוס' אפילו יורשים עצמם רשאים לנוולו. ועכ"פ אינם יכולים לעכב שלא לנוולו כיון דאיכא הפסד ממון לאחרים ואם כך אמרו בהפסד ממון ודאי דכל שכן הוא במקום ספק פקוח נפש שאין היורשים יכולים לעכב. אלא דקשה לזה ממ"ש (חולין יא') רב כהנא אמר אתיא מהורג את הנפש דאמר רחמנא קטליה וליחוש דילמא טריפה, אלא משום דאמרינן זיל בתר רובא, וכי תימא דבדקינן ליה הא קא מנוול ע"כ. וקשה לפי מאי דאמרינן בסוג' דב"ב דבמקום דיהבי זוזי מצי לקוחות לומר לינוול ולנוול מאי קאמר הכא הא קא מנוול הרי ההורג יאמר: נפשא קא יהיבנא לנוול ולינוול ולא יהא הפסד נפש גרוע מהפסד ממון ואין מקום לומר שזהו באמת מה שאמרה הגמ' וכי תימא משום אבוד נשמה דהאי נינוולא כלומר שכיון שיש לפנינו תובע הנוול משום אבוד נשמתו דשמא ימצא טריפה ולא יהרג נינווליה ובי"ד טוענים שמא טריפה הוא וחיבים לנוולו דא"כ מאי מתרץ הגמ' וליחש שמא במקום סייף נקב הוה, כלומר וכיון שאי אפשר לברר בבדיקה סומכים ארובא והלא עדיין יש מקום להורג או לבי"ד לטעון בשבילו לינוול ולינוול כיון דעכ"פ אם נמצא בו טרפות נמלט מדין מיתה בודאי. ומזה נלמד לדין דנוול המת אסור מדאורייתא ושוב אין שום סברא להתיר אסור דאורייתא משום הפסד

ממון של לקוחות: ואין לחלק באסור דאורייתא בין יורשים לאחרים. ובכל אופן קשה לי מאד להבין סוגיא זו דחולין שאם נאמר שעכ"פ במקום שיש הצלת נשמה מותר לעבור על אסור תורה כמו שמחללין אסורי התורה משום פקוח נפש מקרא דחי בהם אמר רחמנא ולא שימות בהם מדוע לא נתיר לבדוק את הנרצח כיון שהבדיקה תועיל להציל ממות את ההורג במקרה שימצא בו טרפות ודאית. וכן אמרו (ערכין ז א) האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מקרעים את כרסה, ופריך בגמ' פשיטא מחתך בשר בעלמא הוא? ומתרצינן: אמרי לא נצרכה אלא להביא סכין דרך רה"ר וכו' מהו דתימא התם הוא דהוה ליה חזקה דחיותא אבל הכא דלא הוה ליה חזקה דחיותא מעיקרא אימא לא קמ"ל ע"כ. ומדנקט דינא במתה בשבת משמע דבמתה בחול אין שום ספק בדבר שמקרעין כריסה ולא חיישינן לנוול כלל משום שיש בו ספק פקוח נפש. ומסוגיא זו מוכח דבמקום פקוח נפש אף על גב שיש בו גם אסור שבת דוחים אסור דנוול ושבת וא"כ מכ"ש גבי הורג שיש לו חזקה דחיותא בודאי שדוחין אסור נוול מפני פקוח נפש. ומטעם זה היה צריך לבדוק כל נהרג שמא ימצא טריפה כדי להציל את ההורג. ואיך שיהיה מדברי ר"ע שאמר אי אתם רשאים לנוול ולא אמר אסור לנוול ומה שאמרו דבמקום פסידא דלקוחות לינוול ולנוול משמע בהחלט שאין אסור דאורייתא בנוול המת, וסוגיא דחולין דאמרה וכי תימא דבדקינן הא קא מינוול קשה לי להולמה, דמה בכך שהוא מינוול הלא אפילו אסור תורה דוחים מפני פקוח נפש וכל שכן מגוול המת שנדחה מפני הפסד ממון ידחה מפני הצלת נפש הורגו, ולכן נראה לי לומר בפירוש סוג' זו דה"ק וכי תימא נבדקיה כלומר דלא אזלינן בתר רובא ומה שאמרה תורה להרוג את הנפש הוא אחר שיתברר לנו שלא היה טריפה וע"ז מתרץ הא קא מינוול כלומר ונוול זה שהוא לא לתועלת אלא אך אדרבה להמית אדם אסור מן התורה ואין סברא לומר שהתורה מחייבת נוול זה. ומזה שמעינן דאזלינן בתר רובא, ולזה הקשה בגמ' וכ"ת משום אבוד נשמה דהאי ננווליה כלומר אפילו לדידך דאזלינן בתר רובא, בדין רוצח ע"כ לומר דלא אזלינן בתר רובא משום דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה ומטעם זה אפילו אם בכל התורה אזלינן בתר רובא במקום אבוד נשמה מוכרחים לבדוק כדי להציל את הנפש ולא חייבה תורה הריגת הרוצח אלא אחר בדיקה וממילא אין ללמוד מהורג דאזלינן בתר רובא. וזה הוא שדקדק בתלמודא בקושיתו השנית לומר וכי תימא משום אבוד נשמה וכו' לזה מתרץ דסו"ס לענין רוצח שפיר נלמוד מהורג שאפילו אם תאמר שבדקינן ליה אכתי יש לצדד לפטור ההורג משום דילמא במקום סייף נקב היה. ומזה נלמוד גם כן שלא נאמר ושפטו העדה אלא לענין חקירת עדים וברור הדין, אבל בדין רובא שוה דין רוצח ככל שאר איסורין שבתורה שהולכין בו אחר הרוב, ולא מצריכין בדיקה. ובזה מתישבת גם קושיתו של הגאון נוב"י דהקשה מאי קאמר וכן תימא משום אבוד נשמה אדרבה למאי דס"ד דלא אזלינן בתר רובא אין הורגים אותו משום דחיישינן שמא טריפה הוא ולפי מ"ש מתישב שפיר ודו"ק.

ולהלכה משני הסוגיות דבתרא ודערכין נלמד דבמקום הפסד ממון או במקום ספק פקוח נפשות אין שום אסור בנוול המת ואין היורשים רשאים לעכב והכי מסתברא שלא נקרא ניוול אלא כשהוא נעשה לשם בזיון או שלא לתועלת אחרת, אבל כל שזה נעשה לשם צורך הכרחי של הנאת ממון או פקוח נפש אין זה נקרא נוול ומסו' דחולין אין סתירה לה משום דהנוול הוא לא לתועלת אלא אדרבה להרוג את הנפש ואין לנוול המת משום זה ובנ"ד שמנתחים את המת לצורך למוד מלאכת הרפואה כדי

לרפאות בני אדם אחרים מסתברא ודאי שהוא מותר גמור ואין ספק שכל רבותינו הראשונים שהיו גם רופאים מומחים הוצרכו לבדוק את גופות המתים כדי ללמוד ולהתלמד ולא חשו לאסור נוול.

ב. נתוח המת לצורך למוד רפואי.

הגנוב"י מהד"ת חיו"ד סי' ר"י נשאל בחולה שמת מחמת מחלה בכיס והרופאים רצו לנתחו כדי לראות במופת שורש המכה כדי להתלמד מזה בחולים אחרים באופן הנתוח הראוי שלא יהיה בו סכנה. והגנוב"י אחרי שפלפל בחכמה בעיקר דין זה מסיק וכתב: אבל בנדון דידן אין כאן שום חולה הצריך לזה רק שרוצים ללמד חכמה זו אולי יזדמן חולה שיהיה צריך לזה ודאי שלא דחינן משום חששא קלה כזו אסור תורה או אפילו אסור דרבנן שאם אתה קורא לחששא זו ספק נפשות א"כ יהיה כל מלאכת הרפואה שחיקת סמנים וכו' מותר בשבת שמא יזדמן ביום או בלילה חולה שיצטרך לדבר הזה. ולחלק בין חששא לזמן קרוב לחששא לזמן רחוק קשה להקל וחלילה להתיר דבר זה ואפילו רופאי האומות אינה עושים נסיון זה כי אם בהרוגים ע"פ משפט או במי שמכר עצמו. ואם אנו מקילים ח"ו בדבר זה ינתחו כל המתים שלנו כדי ללמוד סדור האברים הפנימיים ומהותו כדי שידעו לעשות רפואות להחיים ומטעמים אלה מסיק לאסור.

ולע"ד אני אומר שלא מצאתי בכל הטעמים הנ"ל שום טעם מספיק לאסור דהנה במ"ש שאין כאן חולה אלא שמא יזדמן, אני אומר: אטו מציאות שקלת מעלמא? ובודאי שתמיד נמצאים כמה וכמה בני אדם שחולים באותה המחלה. ואם לא ידוע לנו ברגע זה, למחר או היום יודע לנו. ולא דמי כלל לשחיקת סמנים וכו' שאפשר לעשותם בכל רגע או להכניס מתמול, אבל במקרה כזה אם לא יעשו הנתוח בגוף זה משום אסור שבו, לא יעשו לעולם ותמיד תהיה ידיעה זו נעלמה מעינינו, וגורמת לודאי מיתה של כמה נפשות. ואולם במ"ש בסו"ד שא"כ ינתחו כל המתים ודאי שזה טעם מספיק שלא להתיר בהחלט ולעשות מתי ישראל הפקר לכל מי שרוצה ללמוד חכמת הרפואה, אבל במקום מחלה ידועה שלא ידעו הרופאים סודם ורוצים ללמוד מהזדמנות זאת על ידי נתוח ומכ"ש במקום שאי אפשר לרופאי ישראל ללמוד חכמת הרפואה אם לא ע"י נתוח שבזה יש ודאי סכנת נפשות שלא יחדל חולה מהארץ, וכלם צריכים לרפואה, ודאי שמותר גמור הוא לנתח את המת עם הזהירות היתירה שלא לנהוג בו בזיון וקלות ראש.

והחת"ס (בח' יו"ד סי' של"ו) הוסיף ע"ד הנוב"י וכתב שאפילו במקום שיש לפנינו חולה דומה למחלתו של זה המת ושהנתוח א"כ יש בו ספק הצלת נפשות, אפי"ה אסור משום דלימוד זה מקרי הנאה ומת אסור בהנאה ואפילו במכר עצמו לכך נמי אסור משום הנאה ומשום נבול שאין אדם רשאי לנוול את עצמו, ויפה מאד השיג ע"ז הרה"ג יל"ג יצ"ו והוכיח דאין בלמוד משום אסור הנאה. (עיין לקמן סעיף ד'). ולע"ד דברי החתם סופר נסתרים מסוגיא דבבא בתרא הנ"ל דמשום פסידא דלקוחות בודקים אותו, ולח"ס הוי זה כנהנה מן המת. וגם מ"ש ע"ד הנוב"י ולמד מדבריו שבזמנינו זה שמעשים בכל

יום שעושים נתוחים באברים הפנימיים והם מהתנאים הראשיים של רפואה וכו' נתוח המת הוא לצורך פקו"נ הם דברים של טעם.

אולם מ"ש משם נחל אשכול דטעמא דמקראין את כרסה של אשה שמתה הוא משום דאמדינן דעתה דמסתמא ניחא לה בנוולה כדי להציל את בנה, אין דבריו נראים, ובאמת אם יש ספק פקו"נ או הפסד ממון אפילו אם צווח ואומר שאינו רוצה אין שומעין לו, שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפשות וראיה לדבר מסוגיא דחולין שאמרו וכי תימא משום אבוד נשמה דהאי ננווליה ובודאי הגמור שאם היינו אומדים דעת ההרוג ודאי שהיה צועק ככרוכיא ואומר שלא ינוולו אותו ושאין לו שום רצון להציל את הורגו נפש שלכה"פ קרב מיתתו והמיתו מות נבל.

אולם מ"ש הרה"ג יצ"ו דמשום כבוד ישראל שלא יאמרו העמים העם הזה מיקל ראשו בתקון העולם ואינו חושש לתועלת הבריות, צורכי החיים, אולי כבוד האומה דוחה נוול המתים. אני אומר דלא שמיע לי כלומר לא סבירא לי דאין זה כבוד אלא קלון ודומיא דהכי אמרו סהדי שקרי אאוגריהו זילי וכל כבוד ישראל הוא בתורתו ומצותיו שבהם הבדילנו מכל העמים וקדשנו במצותיו ואסור להעלות על הדעת שכדי להתכבד בעיני העמים נתיר אפילו מצוה קלה ומנהג מסורתי של היהדות. ומה שאמרו גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה ושדוחים אסור דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ וכדומה, היינו היכא שבאים לחלוק כבוד לעצמנו או לאחרים שאנו חייבים בכבודם. אבל לומר שאנו מתבזים באסור תורה ושאו צריכים לבטלם מפני הכבוד זהו חלול כבוד התורה והמצוה ונותן יד לעקור אסורי תורה, משום שלא יאמרו העמים שאנו עם נבדל ונפרד מחזיק בנושנות וכדומה וישתקע דבר זה ולא יאמר.

אולם באמת להלכה כבר כתבנו ללמוד מסוגיות התלמוד הנ"ל שכל עיקרו של איסור נוול לא נאמר אלא דוקא במקום שהוא מכוון לבזיון או שסתמו הוא נוול ובזיון ואין בו שום תועלת לאחרים אבל כל דבר הנעשה לתועלת הרבים ומכ"ש במקום שיש בו צד פקו"נ לא נאסר מעיקרו. והנה בנין אב לכל אסור נוול הוא ממ"ש לא תלין נבלתו על העץ ובגמ' אמרו כי אמר לא תלין נבלתו על העץ דומיא דתלוי דאית ביה בזיון אבל הכא כיון דלית ביה בזיון לא. וכן אמרו שם כל העושה לכבודו של חי אין בו בזיון. ועוד יותר מזה מצאנו דאפילו בזיון גמור מותר לנהוג במת במקום שזה נעשה למוסר וכפרה וכמו שחזקיהו גרר עצמות אביו על מטה של חבלים, ופרש"י שם וביזהו לעיני כל, כדי שיתיסרו אחרים, ואפילו לצד שנאמר שהספד וקבורה הוא משום יקרא דחיי ניחא להו דמיחלי יקרייהו לגביה (עיין סנהדרין מ"ז א)

ומכל זה נלמד דכל שאין הנוול מכוון לבזיון אין בו שום אסור, מכל שכן במקום שהנוול נעשה לצורך החיים לפקוח נפשות ודאי דחיי הצבור והיחיד עדיף מכבוד החיים. ומדינא מותר לנתח ואין זה נקרא נוול ולא אסור הנאה.

ג. מציל עצמו בממון או גוף חברו.

בהיותי בזה נזדמן לי לראות מ"ש בשערי ציון (שנה ה' חוברת ח' י"ב סי' מ"ד) הרה"ג אליעזר מאיר פרייל יצ"ו ואנהרינהו לעיינין ממ"ש במס' ב"ק (ס': קי"ז), שאסור להציל עצמו בממון חברו ולדעת רש"י (שם) האי אסורא הוא אפילו על מנת לשלם לחברו הפסדו ובודאי שלדעתו אסור לנתח המת כדי להציל חולים אחרים ואפילו להתוס' והרא"ש והראב"ד דמפרשי התם שהאסור הוא כשאינו משלם מודו שבנתוח המת שלא נתן לתשלומים אסור. ומתוך הנחה זו יצא לחלק ולומר דמה שאמרו בערכין מקרעין את כרסה וכן (ב"ב) משום פסידא דלקוחות לנוול ולנוול, ובחולין משום אבוד נשמה דהאי נבוליה, שמוכח מזה להתיר נתוח המת כדי להציל נפש אחרים או ממונם, היינו דוקא כשהמת עצמו הוא גורם הנזק, כגון מעוברת שמתה שהיא הגורמת מיתת הילד וכן ברוצח שנהרג מסבת ההרוג, ולקוחות הבאים מחמתו, ובאלה אמרינן שכיון שההיזק בא מחמתו ניחא ליה למת שיתנוול, אבל כל שלא בא מחמתו אסור לנוולו.

ולע"ד נראה שאין לחלוק זה שום יסוד בתלמוד ואף לא שום בסיס הגיוני, ואיזו סברא היא זו לומר שאשה זו שמתה היא סבה למיתת עובריה, או שההרוג הוא סבה למיתת ההורג, ואדרבה ההורג הוא הסבה למיתת עצמו, והעובר הוא מת בהעדר רוח החיים ששאף בחיי אמו, וגם בקטן שמכר הלקוחות הפסידו אנפשייהו שלא בדקוהו בשעה שקנו ממנו, ואין מיתתו הפסדו. ואדרבא מסתברא שנאמר שנוח לו לאדם שלא להפסיד את חברו אף על גב שהוא לא גרם בהפסדו ורוצה הוא להתנוול בגופו או בממונו לאחרים וכמו שאמרו במקום אחר ניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בגופיה או בממונו (פסחים ד' ועיין ש"ע או"ח סי' י"ד סעי"ד. וסי' תרמ"ט סעי"ח ובהג"ה). ומטעם זה נאמר נוח לו לאדם שיהיה נתוחו מועיל לרפואת אחרים, ומכ"ש שיש לומר בזה שמא יצטרכו לדבר זה בניו עצמם.

אולם כל זה אני אומר למטוניה דמר, אבל באמת הוא שבכל דבר שיש בו משום נוול ובזיון המת אין אנו משגיחים לדעתו של המת עצמו. וראיה לדבר מדאמרינן בסנהדרין דאי אמרת משום בזיונא אי אמר לא תקברוהו לההיא גברא אין שומעין לו (סנהדרין מ"ו) איברא שהתוס' כתבו התם והאי בזיונא דהכא לא בזיונא דמת קאמר אלא בזיונא דמשפחתו, וכן פרש"י שם (בד"ה לאו כל כמיניה) דבזיון הוא לקרוביו, אבל הטור ז"ל (יו"ד סי' שמ"ח סעי"א) והרמב"ן (הבי"ד הב"י שם ובכ"מ פי"ב מה' אבל ה"א) פרשו דבזיונא דכולהו חיי הוא ולא משום משפחתו לחוד, וכמו שכן הוא הדין בקבורה, כך הוא ג"כ בכל דבר שהוא משום בזיון המת, כגון נוול המת, וכ"ש הוא דנוול המת חמור יותר שעובר בלאו בלא תלין, והוא לאו שיש בו מעשה, והעדר קבורה אינו אלא בשב אל תעשה.

ואחרי שבררנו שנוול המת הוא אסור מן התורה מלאו דלא תלין נבלתו על העץ דכל דבר שהוא דומיא דתלוי דאית ביה בזיון אסור. ובררנו שטעם אסור זה הוא משום בזיון כל החיים או קרוביו מסתברא שאין הקרובים רשאים לזלזל בכבוד משפחתם שיש בהם גם נוחי עדן שנפגמים בעלבון רוחני זה ומכ"ש אם נאמר שיש בזה אסור נוסף של אסור להציל עצמו בממון חברו בודאי שאין לנו רשות לאמדם דעתו ולומר בכגון זה ניחא ליה למת ובכגון זה לא ניחא ליה. אולם בעיקר הדבר אני אומר שאין

כאן שום שייכות לדין מציל עצמו בממון חברו מטעמים אלה: א אף לרש"י שסובר שאסור להציל עצמו בממון חברו אפילו ע"מ לשלם ואפילו במקום ספק סכנת נפשות היינו דוקא במקום שאפשר להציל את עצמו באופן אחר, וכגון מעשה דדוד, אבל ודאי באין ברירה אחרת אין שום סברה לומר בדעת רש"י שאסור להציל עצמו בממון חברו אפילו בכה"ג ואפושי פלוגתא ודאי לא מפשינן. ב. כבר כתבנו לעיל דנוול המת אינו בזיון למת עצמו אלא לכולהו חיי או ליורשיו. ג. שהרי אמרו בסנהדרין (מ"ז) כי אמר רחמנא לא תלין נבלתו על העץ דומיא דתלוי דאית ביה בזיון ופירש"י היינו כי משהו ליה לדחוייה בעלמא דלא איכפת ליה ביה דהיינו בזיון ודומא דתלוי אבל כל שאינו עושה לשם בזיון כגון שהלינו לכבודו של חי או של מת אף על גב שאין המת בעצמו מרגיש בכבוד גופו מותר להלינו. וכן נפסקה הלכה דאם הלינו לכבודו כגון להביא לו ארון ותכריכין או מקוננות או כדי להשמיע עיירות מותר (יו"ד שנ"ז סעיף א') וכן פסק רמ"א (חו"מ סי' ק"ז סעי"ב) ראובן שהיה חייב לשמעון ומת ראובן יכול שמעון לעכב קבורתו עד שיפרעו לו ועיין בסמ"ע (סק"י) שפירש דינו של רמ"א שהוא באופן שהמלוה טוען ברי שהניח ממון ואינו רוצה להאמין לבני המשפחה בשבועה והש"ך (סק"ו) פירש שהיורשים רוצים לבזבז הממון לצורך הקבורה והוא טוען שישלמו לו תחילה ומשמע מזה שאע"ג שלא ישאר כלום בשביל דמי קבורה ואף על גב שאין קופה של צדקה וא"כ ישאר ודאי בלא קבורה ויבוא לידי נוול ודאי אפילו הכי רשאי לעכב. והרי לאו דלא תלין הוא לאו השוה לכל נפש שכל איש מישראל וביותר קרוביו חייבים לקבור המת משום מצוה דקבור תקברנו ולא דלא תלין והיכי שרינן לעכב המת משום תביעת ממון אלא ודאי אסור הלנת המת הוי משום בזיון המת ולא שייך בזיון אלא במתכוין לבזותו אבל כל שאין כונת בזיון אלא שמעכבים לשם כבוד או אפילו לשם הנאת ממון אין זה בגדר בזיון וממילא אין כאן אסור מעיקרא אבל יש משום כבוד המת שחייבים בו יורשיו מדין מכבדו בחייו ומכבדו במותו ומכל שכן כשנהנים מירושתו ובמקום שיש לאחרים תועלת ממון או נפשות אין בכלל זה מכבדו אחרי מותו ואין בזה נוול המת.

ד. הלנת המת לכבודו.

בתשובת חוות יאיר סי' קל"ט הקשה על מה ששנינו שמותר להלין המת לכבודו וכתב ומנ"ל לעבור על לא תעשה מכח טעם שנבדה מדעתנו, שהרי לא קי"ל כר"ש דדריש טעמא דקרא ומתרץ דמשום כבוד המת דוחה לא תעשה דלא תלין ומפני הכבוד דוחה אפילו לא תעשה שבתורה והוקשה לו ע"ז ממ"ש רמ"א דרשאי לעכב קבורת מת עד שיגבה חובו ולכן תירץ שלא נאמר לאו דלא תלין אלא כשאין מעכב אבל כשיש מעכב פטור אף זה שמוטל עליו לקברו שעל המעכב אינו מוטל לקברו ומי שנוטל עליו לקברו פטור משום שיש אחר המעכב עכ"ל ד. דבריו תמוהים מאד בעיני. דנראה דלאו סיפיה רישיה שבתחילת דבריו הקשה דמנ"ל להוציא קרא ממשמעותו ולומר דמותר להלינו לכבודו ולא מצא לו תירוץ אחר אלא לומר דדחינן לאו שבתורה משום כבוד המת ולבסוף מסיק דביש עכוב מאחרים גם המעכב וגם הקרוב אינם עוברים ומנ"ל לומר שלא זו היא דוקא על הקרובים ומי התיר לאחר לעכב, ולהיפך מצאנו שחייב הקבורה למת הוא על כל אדם מישראל ומי שמצא מת מצוה אסור לו לזוז משם

עד שיקברנו (י"ד סי' שע"ד סעי"ג) והיותר תמוה הוא מ"ש שאפילו הניח נכסים ידועים וזה יורשו ואפילו בבן שאם הניח לו אביו נכסים מחויב לפרוע מ"מ לא עבר אם מעכב על לא תלין. ואלה הם דברים תמוהים מאד דאטו תביעת כסף שאדם חייב לשלם נקרא עכוב שפוטט את האדם מלא תעשה ומאי שנא לאו זה מכל לאוין שבתורה? וזה מתנגד להסברא הפשוטה אלא האמת הוא כמו שכתבנו לע"ד שלא זו כולל לכל ישראל ככל הלאוין שבתורה אלא שמוטל יותר על היורשים והקרובים לו שהם קרובים אל החלל וחיבים בכבודו ואפשר להם להתעסק בקבורתו. ולעיקר קושיתו נלע"ד לומר שהיתר הלנת המת לכבודו אינו משום דדרשינן טעמא דקרא אלא הוא פירוש הכתוב שפרשוהו חכמים שלא דלא תלין הוא הלנה של נוול דהיינו זלזול במת שלא לקברו ולהניחו במצבו הבזוי וזה למדו מיתורא דעל עץ שאפילו זה שנתלה עפ"י בי"ד חייבים להצילו מבזיון ומכ"ש בכל אדם ולעולם עיקר האסור הוא הנוול או הלנה הבאה מחמת התרשלות שהיא בזיון למת, אבל הלנה שאינה של בזיון אלא לתועלת ממון ומכ"ש לפקוח נפשות לא נאסרה כלל. וראיתי מ"ש בזה הרה"ג מהרח"א בספרו מלכי בקדש ח"ג 139 ומ"ש הרה"ג א'. מ'. פרייל בחוברת הנ"ל ו' ע"ב ד"ה ובאחרונה והנלע"ד כתבתי תבנא לדינא מכל האמור מתברר שבמקום תועלת גדולה לכל אדם שיש בו משום פקוח נפש לא מצינו שום טעם לאסור ואדרבה יש ראיות להיתר, ובנדון דידן יש פקוח נפשות ודאי וכל היודע פרק ברפואה ובהתפתחות והתרחבות החכמה הזאת ותועלתה לא יסתפק אף רגע בתועלתיה, וביותר בימינו אלה שהתפתחו במדה מרובה נתוח החולים כדי לרפואתם ושבוזה מתרפאים כמה וכמה חולים הקרובים לשערי מות ובודאי שנתוח גוף המת עוזר הרבה להכיר המחלה עצמה ורשמיה ביתר האברים ודרך הנתוח והרפואה ובמקום פקוח נפש ותועלת החיים אין כאן בזיון ולא נוול לגוף המת היות שאין המת עצמו מרגיש בבזיונו ונוולו והחיים הלא יודעים שאין זה נוול אלא צרך הכרחי הנעשה בכבוד הראוי ובהשבתו לקבורה אחרי הנתוח בכבודו הראוי ואין לומר בזה שהוא מציל עצמו בגוף חברו מטעמי דאמרן: א. שאי אפשר באופן אחר שאם נאסור כל נתוח המתים לעולם לא נוכל ללמוד החכמה הזאת שנקנית אך ורק בראיה, וכמו שמצאנו באמת בתלמידי רבי ישמעאל ששלקו זונה אחת שנתחיבה שריפה למלך בדקו ומצאו בה רנ"ב אברים (בכורות מ"ה) הרי שגם לדעת מספר האברים מה שקוראים היום אנאטומיה היה צריך בדיקה פנימית ולא היו יכולים לדעת זאת בלעדי הבדיקה הנתוחית וכבר כתבנו שמפשט הכתוב נלמד דאפילו בזה שנדון למיתה עפ"י בי"ד נוהג בו איסור נוול שהוא השארתו על העץ ומכ"ש נתוח ואיך נהגו היתר תלמידי רבי ישמעאל אם לא משום שאי אפשר באופן אחר, ושלא תאמר שאפשר לעשות נתוח זה על ידי נתוח גופות הגויים, זה ודאי לא נתן ליאמר ומכל שכן להכתב שהרי אסור הנוול הוא משום בזיון דכולהו חיי כלומר שבזיון הוא להשאיר אדם הנברא בצלם אלקים ומחונן בשכל ובינה לרדות ולמשול בכל הבריאה כלה שיהא מוטל ע"פ חוצות מנוול ומלא סרחון, וכן דקדק הטור והרמב"ן וכתב: בזיון דכלהו חיי ולא אמר של כל ישראל ובודאי שבוזה אין הבדל בין גוי לישראל ובין חייבי מיתה או לא. ואין זה תלוי לא ברצון המת עצמו ולא בהסכמת יורשיו שאין שום אדם יכול להתיר בזיון ונוול גופו וצלמו. וראיה לדבר שבדין קבורה אמרו בגמרא שאם נאמר שטעם הקבורה הוא משום בזיון אין שומעים לו ודוקא בדבר שהוא נעשה לכבוד כגון בהספד הוא שאמרו שאם נאמר שהוא משום יקרא דשכבי שומעים לו ליורשים אם אינם רוצים בהספד לצד שהוא יקרא דחיי אבל במקום שיש בזיון אמרו בהחלט אי אמר לא בעינא אין שומעין לו,

ומכל שכן שאין שומעין ליורשיו לנוולו של מת. הרי שאם נאמר שנוול המת אסור מן התורה אין שום אפשרות של נתוח מתים ממילא תהיה חכמת הרפואה נעדרת מאתנו לגמרי, ובמקום שיש בו סכנת נפשות ודאי דמותר לעשותו אפילו אם נאמר שזהו מציל עצמו בממון חברו, כיון דאי אפשר להתרפא בענין אחר. וכבר כתבנו דבכגון זה מותר אפילו לדעת רש"י ודעימיה. ב. אעיקרא דדינא אין כאן מציל עצמו בגוף חברו שהרי הגוף אינו שייך למי שהוא וקרא כתוב "עד שובך אל האדמה שממנה לקחת, כי עפר אתה ואל עפר תשוב" ודבר ידוע הוא לכל שכל הנמצאים החמריים שבים אל יסודותיהם בבחינת לובש צורה ופושט צורה וכבר כתבו התוס' שאין המת מרגיש בבזיון הגוף, וכן הוא האמת שהנפש החיונית שבאדם היא המרגשת בהכבוד הרוחני כגון הספד בשבחו של מת או לדבר בגנותו והזכרת שמו לקלון שזה נוגע לנפשיות ולא בהכבוד החצוני הקשור בגוף.

ואין זה נסתר ממה שאמרו קשה רמה למת כמחט לבשר החי (ברכות י"ב ב) דקושטא היא. שכל זמן שלא נתעכל הבשר עדיין יש בו חיות והרגשה ידועה, אבל הרגשה של כבוד הגוף והדורו מסתלקת בהעדר נשמת החיים, ודמות ראייה לזה מישן או מטורף בדעתו שמרגיש במכאוביו ולא בנוולו. וא"כ אחרי שאין הגוף מרגיש בבזיון ושהגוף לא שייך למת עצמו אין כאן מציל עצמו בגוף חברו. מאי אמרת שיש כאן משום מציל עצמו בקלון חברו שהוא אסור בודאי דומה למה שאמרו המתכבד בקלון אין לו חלק לעוה"ב (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) ובנתוח המת מלמד עצמו בקלון כלהו חיי, זה אינו שהרי אין כאן מציל עצמו אלא מציל כלהו חיי בבזיון של כל החיים ובכגון זה לא נקרא בזיון ולא נוול כמו שהחי עצמו מסכים לנתוחו ונוולו לרפאות עצמו ודומה לזה אמרו בעובדא דחזקיה שגרר עצמות אביו משום ישראל גופיהו ניחא להו דמיחלא יקריהו (סנהדרין מ"ז). ולפי מ"ש דאעיקרא כל שאין הנוול מכוון לבזיון אלא לרפאות עצמו לא נקרא בזיון, הרי ממילא לא נשאר שום מקום לאסור משום מציל עצמו בממון חברו או בגופו דמאי אפסדיה ואפילו לדעת רש"י שסובר שאסור אפילו אם משלם היינו מצד הסברא דניחא ליה לאדם בקב שלו מט' קבין של חברו (ב"מ ל"ח) משא"כ בגופו של מת שאיננו מחסרו כלום. ובעיקר דברי רש"י דסובר דמציל עצמו בממון חברו אסור אפילו במקום תשלומים ראיתי להרה"ג א' מ' פרייל (בחוברת שערי ציון הנ"ל בדף ז' ע"א וע"ג) שהביא משם הרה"ג מזה"ר ספסל להקשות: א' מסו' דכתובות (ס"א) אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו קא חלפי אפתח דבי אזגוד מלכא חלוף ואזיל אטורנא דמלכה חזי ר"א למ"ז דחזיר שקל באצבעותיה אנח ליה בפומיה אמ"ל אפסדת לסעודתא דמלכא הרי שרב אשי התיר להציל חברו בממון חברו. ב. מסוג' דיומא (פ"ג) רבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא אחזי בולמוס לר"י קפחיה לרועה אכליה לריפתא הרי שהציל עצמו בממון חברו. ולא ידעתי למה הקשה זאת רק על רש"י שהרי ודאי מעובדא דרב אשי מוכח שלא נתן שום תשלומים דמה אפשר לשלם למלך על הפסד סעודתו? ובאמת אין זה נקרא מציל חברו בממון חברו אלא שהציל חברו בנפשו עצמו שלו שאילו לא נעשה לו גם בודאי היה נעשה אפילו בנפשו על הפסד סעודת המלך, וא"כ קושיא זו תפול גם על הרא"ש ודעימיה. ומסוגיא דיומא נמי אפשר היה לתרץ בפשיטות ולומר דזה מה שאמרו לו קפחת את הרועה אבל באמת אין כאן שום קושיא מעיקרא שכבר כתבנו לעיל דאף רש"י לא קאמר אלא במקום שאפשר להציל באופן אחר שלא בהפסד ממונו של זה משא"כ בהנהו תרי עובדי שהיה בהם ודאי סכנת נפשות ושאי אפשר היה להצילו

באופן אחר אין שום סברה בעולם לומר שיהיה ממונו של חברו חביב מנפשו של זה ומכ"ש במקום תשלומים שאין כאן אפילו הפסד ממון אלא הפסד נוחיות בודאי ובודאי שמותר להציל את עצמו וחברו בממון חברו וזו היא מדתה של תורה שכל דרכיה דרכי נועם.

אחרי שבררנו שאין למת עצמו שום הרגשה בנוול או כבוד הגוף וכמ"ש התוס' שאין למת בזיון אם אינו שוכב על המטה בכבוד (וזה היא הגירסא הנכונה לע"ד) ולזה מתאימים גם דברי רש"י בסנהדרין (שם) ד"ה לאו כל כמיניה דבזיון הוא לקרוביו כלומר שבזיון לקרוביו הנמצאים במחיצתו וקורבתו לראות בנולו וה"ה לכל אדם וכן צריכים אנו לפרש גם דבריו שבד"ה משום בזיונא שלא יתבזה לעין כל שיראו מת נרקב ונבקע כלומר התהפכותו למצב גוף מבזזה גורם בזיון לכל מי שיראוהו במצב זה וזה היא מתאים לדעתי למ"ש הטור והרמב"ן שהוא בזיון דכלהו חי.

ה. הנאת למוד בדבר שאסור בהנאה.

ומזה נלמוד שאין זה בזיון עצמי אלא בזיון קרוביו והרואים אותו. וכיון שהבזיון הוא להרואים אותו בנעשה שלא לשם בזיון לא הוי בזיון מעיקרא ומכ"ש כשנעשה לתועלת רבים ולתועלת החיים. ונשאר לנו עוד לברר אם יש בזה אסור משום אסור הנאה ונלע"ד דלימוד אינו חשוב הנאה. וראיה לדבר ממ"ש בדין המודר הנאה מחברו ומלמדו הלכות ואגדות אבל לא ילמדנו מקרא, אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקרא (נדרים ל"ה) ובגמרא אמרינן התם מקרא מאי טעמא לא ילמדנו משום דקא מהני ליה מדרש נמי קמהני ליה אמר שמואל במקום שנוטלין שכר על המקרא ואין נוטלין שכר על המדרש ופרש"י (בד"ה שנוטלין) ולהכי לא ילמדנו מקרא בחנם לזה דקמהני ליה השכר שהיה לו ליתן אבל מלמדו הלכות בחנם דלא קמהני ליה כלל, ומוכח מזה שדוקא במקום שנהנה בהרוחת שכר למוד הוא שאסור אבל הלימוד עצמו אינו נקרא הנאה.

ואפשר היה לדחות ראיה זו משני טעמים: א. שעכ"פ למדנו מכאן שבנותן שכר ללימוד כזה אסור ובנדון דידן הדבר ידוע שהרופא הרוצה ללמוד מחלה זו או כל סתם מתלמד רפואה שצריך הוא ללמוד הרכבת הגוף ואבריו (אנאטומיה) פעולת האברים בפרט והשפעתה על כל הגוף בכלל (פזיולוגיה) הלקויים הנעשים בהם בסבת המחלה (פאטולוגיה) ודרכי רפואתם נכון הוא לשלם שכר הגון. וה"ז דומה למקרא שאסור ללמד משום שמותר לקבל שכר, וכמו שכן העיר הרה"ג א. מ. פרייל (שערי ציון שם ו' ע"א) והוכיח ממ"ש התוס' (נדרים ל"ג ד"ה דמהניה ליה) דכיון דבמציאה מרויח פרוטה של צדקה לעני ע"י שמתעסק באבדת חברו חשוב כאילו נטל הפרוטה מכיסו של בעל האבידה ונותנה לעני. ב. שיש מקום לומר שהיתר למוד המדרש היינו משום דמצוה על המלמד ללמדו תורה ומצות לאו ליהנות נתנו וכמ"ש בפירושו בדין מלמדו מקרא ומצות לאו ליהנות נתנו וכן כתב בנמק"י (בה' נדרים) וז"ל וכולהו אינך משום דאסור למשקל אגרא ומבאי מהני ליה בלמוד מלמד במצוה דנפשיה קא עסיק משא"כ בלימוד מדעי ואומנותי הלמוד נקרא הנאה וא"כ נאסור הנתוח משום אסור הנאה. אולם אעפ"כ אומר אני לע"ד דכל לימוד כזה שהוא בא ע"י הסתכלות אין זה נקרא הנאה וראיה ברורה לדבר ממ"ש

(נדרים מ"א) אבל אומר לה סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה. וזה בודאי חשוב למוד שכל שבהמתו חולה נותן פרוטה לרופא לומר לו איזה סם יפה לה לרפואתה ואיזה סם מזיק לה ובכל זאת התירו מטעמא דכתב רש"י דאמירה לאו כלום הוא וכ"כ התוס' (שם ד"ה אבל) וז"ל דדבור שרי לתנויי ולהנאותו מדבורו ומכ"ש למוד כזה שאין בו אלא אתנויי ודאי שאין זה נקרא הנאה ומותר. ויפה כתב הרה"ג מהרח"ה בספרו מלכי בקדש ח"ג ד' 152 שאין בנתוח המתים לא אסור נוול ובזיון למת ולא משום אסור הנאה.

מסקנא: על יסוד כל האמור ומדובר נלע"ד להתיר נתוח גוף המת לשם למוד רפואה, ואין בזה משום נוול ולא מציל עצמו בממון חברו ולא אסור הנאה. ואין היתר זה נוהג אלא כשעושים נתוח זה דוקא לשם לימוד ובלי שום תשלום שכר לקרובים או אפילו לעצמו. אבל אסור בהחלט לקרוביו לקבל שום הנאה חמרית מבלעדי הלמוד זה ואין לך נוול גדול מזה של סחורה בגוף המת, ואפילו האדם בעצמו אינו רשאי למכור את גופו לנתוח אחר מותו לפי שנתוח זה הבא ע"י מכירה הוא נוול ובזיון לגוף המת שהוא בזיון דכולהו חי, ואין שומעים לו, ואין צריך לומר לקרוביו.

במקום שמותר לנתח המת לצורך למוד משום פקו"נ צריך שנתוח זה יעשה בכבוד דהראוי ולא בזלזול וקלות ראש, וצריך גם להזהר שאחרי הנתוח יושב המת למקום קבורתו בכבוד הראוי ושלא ישאר ממנו שום חלק אפילו היותר קטן בלי קבורה, שהרי גם במקום שמותר לפנות. המת צריך ליטול עמו תפוסתו (עיין נזיר ס"ב ב"ב ק' א') משום מוהל היוצא ממנו שהוא בגופו של מת. ואין צריך לומר לדבר שהוא חלק עצמי מגופו.

את זה כתבתי להלכה ולא למעשה. ואני תפלה שמהרה יאמנו לנו דברי נביאנו לאמור: "בלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, ויקיצו וירננו שוכני עפר".